

УДК 323.1(477)

Рижєва Надія Олександрівна, 1956 р.н. Доцент, кандидат історичних наук, зав. кафедри українознавства МДПУ. Має понад 20 наукових робіт, займається проблемами розвитку національної інтелігенції.

Деякі аспекти сучасного бачення національної проблеми в контексті розвитку світової цивілізації

У статті розкриваються сучасні погляди на національні проблеми українського суспільства. Розглядаються суспільні процеси, що спрямовані на побудову суверенної держави і набирають особливої ваги у контексті

Відродження України, поява на європейському просторі молоді української держави очистили наше уявлення щодо національного, його сутності, вагомості і неповторності. Старі підходи, старе бачення національного поза політичним, поза державницьким виявилися недостатніми, щоб з'ясувати сучасний підхід. Вкрай необхідно виробити сучасні підходи, категорії, що сприяли б створенню концептуального, теоретично-методичного простору до української національної проблеми.

Ми не маємо концепції національного фактора, концептуального пророблення етнонаціональних проблем, цілісного підходу до їхнього розв'язання. І це в умовах десятилітнього існування нашої держави, коли виникає загальна потреба задовольнити, нарешті, спрагли національні проблеми, з одного боку, використати максимально багатющі національні "ресурси", з другого.

Перед українським народом постала потреба відтворення національної ідеї, національного ідеалу. Національний ідеал – це найвища мета національних прагнень. Він визначається глибинними інтересами і потребами нації і є метою національно-демократичних, політичних та ідейних рухів. Для його досягнення потрібні колективні зусилля, активна діяльність усіх членів національного суспільства. Національний ідеал може бути дійовим чинником національних змагань.

Стрижнем національної української проблеми є ідеал соборності – вільне, свободне єднання індивідуальностей, єдність багатозначності. Ідеал соборності сприяв формуванню українського національного характеру, який визначають живучість, працелюбність, доброзичливість,

поступливість.

В Україні, незважаючи на існування національної історії, національних традицій і національних інтересів, поки немає всебічно обґрунтованих наукових розробок, які стосуються національної проблеми.

Наприкінці ХІХ століття М.П. Драгоманов, М.С. Грушевський та інші вчені намагалися розробити основи української національної ідеології, яка б сприяла відродженню української державності, але їхні спроби не дістали широкої підтримки українського етносу. Визначення і розв'язання національної ідеї стали актуальними і доступними для реалізації після здобуття Україною незалежності.

Національна ідея – це соціально-психологічний феномен, він має багатозарову структуру, де співіснують ідеї, погляди, почуття широкого спектра – від національного до націоналістичного. В унітарних супердержавках національна ідея згасає чи приречена на животіння, але не вмирає остаточно, оскільки зберігається етнонаціональний субстрат, інтереси якого вона виражає. Національна ідея (ідеологія) – це сукупність ідей, система поглядів на об'єднання нації навколо спільної мети, спрямованої на здобуття державності та подальший її розвиток. Національна ідея (національна ідеологія) також передбачає забезпечення економічного зростання нації, посилення ролі національної держави в розміщенні економічних ресурсів і задоволенні економічних потреб суспільства. Національна ідеологія – це комплекс ідей відносно розбудови держави, свободи нації і людини, соціальної стабільності, демократії, екологічної безпеки тощо.

Національна ідея віддзеркалює право нації на самовизначення, визначає місце нації у

загальнолюдській спільноті, зміцнює зв'язки нації з загальнолюдською цивілізацією, передбачає утвердження в суспільстві загальнолюдських цінностей.

Ще десять років тому радянські суспільствознавці, обгрутовуючи вирішеність національного питання СРСР (звичайно ж, на основі відповідних постанов та висновків КПРС у контексті марксистсько-ленінської теорії нації) і видаючи цей "досвід" як зразок для всіх країн, неодмінно вказували на принципову нездатність капіталістичного світу досягти міжнаціональної злагоди.

При цьому посилювалися на сепаратистські національні рухи басків, каталонців, корсиканців, бретонців, фламандців та інших національних меншин у країнах демократичної Європи. І в цьому була правда. Але не вся. У повному обсязі вона проявилася в тих подіях, що відбулися за останні роки на територіях Радянського Союзу, Югославії, Чехословаччини, а також сталістично певних тенденцій міжетнічних відносин в інших країнах світу, включаючи США.

Стала очевидною схожість процесів у Східній, Центральній, Західній Європі. А саме: живучість націоналістичних тенденцій, їхнє періодичне посилення з повною реалізацією, самовираженням, включно, з тією лише різницею, що виявляються вони на дещо різних рівнях. У Східній та Центральній Європі тільки зараз завершується процес утворення незалежних національних держав, у той час як у Західній Європі він завершився у першій чверті XX століття, і там прагнення до самоуправління, до автономії все активніше виявляють національні меншини.

Отже, диференціація нації, її самовизначення та самоусвідомлення незалежності – це й економічні, і політичні, і, що особливо важливо для раніш пригноблених, "обділених" історією народів, психологічні підвалини майбутньої усвідомленої й добровільної інтеграції, такої ж об'єктивно зумовленої, як і диференціація.

Такими є європейські, і не тільки європейські, реалії. Вони свідчать, що той напрям суспільно-політичної думки, який орієнтувався на всеохоплюючу інтернаціоналізацію і, в кінцевому підсумку, на неминуче злиття націй, не витримав перевірки історією, принаймні XX століття.

Розпад СРСР та соціалістичного табору не лише зафіксував крах марксистсько-ленінської доктрини і соціалістичної суспільної практики, але й поряд з іншими факторами етносоціального розвитку зумовив потребу критичного переосмислення

феномену етнічності, місця і ролі національного питання в житті людства.

Лише за останні 50 років кількість держав зростає більш як утричі. Право нації на самовизначення набуло міжнародного визнання. Водночас нині нашу планету населяють більше трьох тисяч народів, які проживають менш ніж у 200 державах, здебільшого поліетнічних. І розвиток подій на територіях колишніх СРСР, Югославії, в багатьох країнах Африки та Азії свідчить про те, що суперечності міжнародних правових актів, а саме – між правом на самовизначення і непорушністю існуючих кордонів, – швидше всього будуть вирішені на користь утворення нових держав.

Було б наївним думати, що Україна залишиться осторонь загальноєвропейських процесів, хай поки що і змішених у часі і просторі. Тому таким важливим сьогодні є осмислення історичного процесу, тобто філософське розуміння синтезу минулого, сучасного і майбутнього України в контексті світових реалій.

Звичайно, ці питання можуть і повинні розглядатися з точки зору забезпечення територіальної цілісності держави.

Практичний досвід соціалістичного будівництва, формування під ширмою інтернаціоналізму " нової історичної спільноти людей " – радянського народу – не могли не відбитися на психології людей усіх національностей. Комплекс меншовартості, що насаджувався десятиліттями, не подоланий до кінця і сьогодні.

Для України ця проблема постала як подолання тоталітарного минулого, національної політики, що фактично ігнорувала самобутність і своєрідність народів, етносів, реалізація права на самовизначення українського народу, забезпечення індивідуальних та колективних прав людини, зміцнення української державності. Як показує не лише світовий, а й власний досвід, народи схильні до самоідентифікації не лише через мову, культуру, релігію, а й через державу. Територія, власний економічний потенціал, спільність історичної долі – такими є передумови, що посилюють потяг до своєї національної державності.

Але це означає, що головне в національній проблемі – точне відображення реалій і формування завдань, реалізація яких здатна інтегрувати суспільство: питання захисту національної безпеки, політики, економіки, культури; збереження національного контролю над основними природними ресурсами; технологічна незалежність та національне виробництво; контроль за

фінансами; реалізація своїх інтересів у міжнародних стосунках тощо.

Національна ідея є своєрідним обручем нації, всього українського народу, що міцно пов'язує українське громадянство в єдиний всеукраїнський соціум. Звідси потреба поєднання дещо відмінних світоглядних орієнтирів у суспільстві щодо державотворення, розв'язання гострих проблем національного та державного будівництва, завдання утвердження стабільності в країні, морально-психологічної єдності народу, поєднання його духовності шляхом усвідомлення відповідальності за долю країни та народу, за суспільний спокій поза партійними та ідеологічними "заземленими" інтересами.

Зрештою, національна ідея – це реалізація незастребуваної ще української мрії, українського конституціоналізму, органічне поєднання національного відродження з національним державотворенням. Це – ідея нації, народу, ідея Батьківщини, власне – ідея України як Вітчизни всіх її громадян. Національна ідея – це цілісність людини як особистості, це сконсолідованість нації як національного етнополітичного "тіла", це наголос на

всєбічній єдності розмаїття світу, всіх його ланок (етнічних, класових, релігійних, сімейних, расових, мовних...). Це вселюдська симфонія людського духу у всіх його нескінченних вимірах.

Українська національна ідея, базуючись на національних цінностях і загальнолюдських гуманітарних вартостях, має стати концептуальним ядром стратегії гуманітарного розвитку як духовна і морально-етнічна квінтесенція національної самосвідомості українців та поріднених з ними історичною долею інших етносів України.

Національна ідея в етнодержавознавчому контексті у всіх країнах одна: мати Батьківщину, бути патріотом своєї Вітчизни, бути високоморальним щодо своєї сім'ї, свого громадянського покликання. Можна переставити місцями її компоненти, але сутність національної ідеї одна – любити Батьківщину, це не націоналісти придумали, це споконвічно закладено у самій людині, самій нації. Національна ідея – це Батьківщина, нація, народ, совість, відданість, порядок. Важливо лише наповнити ці слова конкретним програмним гуманістичним змістом.

Література

1. Винниченко В. Відродження нації. – К: Політвидав. – Ч. I. – 348 с.; Ч. II. – 528 с.; Ч. III. – 542 с.
2. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К.: Знання, 1991. – 240 с.
3. Грушевський М.С. На порозі нової України: Гадки і мрії. – К.: Наукова думка. – 1991. – 128 с.
4. Кучма Л.Д. Українська держава – це така велика єдина сила // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 150. – С. 3.
5. Кучма Л.Д. Незалежна Україна відбулася остаточно і безповоротно // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 153. – С. 5-7.
6. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник. – 1994. – 413 с.
7. Основи етнодержавознавства. – К.: Либідь. – 1997. – 665 с.
8. Римаренко Ю.І. Національний розвій України: проблеми і перспективи. – К.: Юрінком. – 1995. – 272 с.
9. Українська державність у ХХ ст.: Історико-політологічний аналіз. – К.: Політична думка. – 1996. – 435 с.
10. Пахльовська О. Україна і Європа в 2001-му: десятиліття втрачених можливостей // Сучасність. – № 7-8. – С. 78-85.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2001 р.